

УДК 021.61:027.7

Бакуменко Лариса Григорівна,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

директор Наукової бібліотеки

Харківського державного університету харчування та торгівлі

пошт. адреса: ХДУХТ, вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051, Україна

конт. тел.: 349-45-35

e-mail: bakumenkol@ukr.net

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ - ВІДОБРАЖЕННЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ

Ключові слова: наукова бібліотека вищого навчального закладу; інституціональний репозитарій; наукова комунікація.

Ключевые слова: научная библиотеки высшего учебного заведения; институциональный репозитарий; научная коммуникация.

Key words: Scientific Library of the University; Institutional Repository; scientific communication.

Сьогодні завдяки сучасним інформаційним технологіям можливості доступу до інформації необмежені ні часом, ні простором, а такі інформаційні інституції як бібліотеки, зокрема бібліотеки вищих навчальних закладів мають доступ до Інтернет, здійснюють пошук інформації у вітчизняних та зарубіжних базах даних, створюють власні web-сайти і електронні інформаційні ресурси. Стрімке зростання інформації, зокрема наукової, посилює актуальність питання вибору ученими оптимальних способів орієнтації в наукових інформаційних потоках та презентації власних наукових здобутків у віртуальному просторі. Ці проблеми має вирішити університетська бібліотека, основним завданням якої є формування, систематизація наукової інформації, зосередження в одному місці, надійне зберігання та надання необмеженого доступу до наукових та навчальних ресурсів. У зв'язку із цим важливим напрямом роботи університетської бібліотеки є формування повнотекстової бази даних творів науковців вишу через створення інституціонального репозитарію університету.

У суспільно-інформаційних процесах бібліотеки мають відіграти свою роль: з одного боку, виступити системоорганізуючим фактором – використати накопичений традиційний доступ упорядкування та подання знань користувачам, оволодіти сучасним ІКТ, як засобом розвитку власного електронного ресурсу, а з іншого – мають відіграти комунікаційну та освітню роль у процесах організації доступу до знань, оперативного і якісного обміну інформацією, підвищення інформаційної культури і грамотності людини, стати точкою доступу до ІКТ широким верств населення [3]. У цьому напрямі розвивається наукова бібліотека Харківського державного університету харчування та торгівлі. Сьогодні активно ведеться робота з організації та формування знанневого

інформаційного ресурсу – інституціонального репозитарію університету, призначення якого – сприяти розвитку науки і освіти в Україні та світі шляхом створення, накопичення, систематизації, зберігання в електронному вигляді, а також надання через Інтернет відкритого доступу до інтелектуальних продуктів Харківського державного університету харчування та торгівлі (ХДУХТ) українському та світовому науково-освітньому товариству. Інституціональні репозитарії є альтернативою публікування творів у дорогих журналах, оскільки багато з видань, що відіграють важливу роль в науковій діяльності та навчанні, залишаються неопублікованими, а отже невідомими та недоступними для їх опрацювання. Репозитарії покликані надавати необмежений доступ до актуальних науково-освітніх електронних ресурсів, які постійно користуються попитом серед користувачів, тобто створені з метою задоволення їх багаторазових запитів.

Розвиток будь-якого ресурсу як правило здійснюється поетапно. Серед основних етапів розвитку електронного архіву наукових публікацій Є. В. Ковязіна називає створення:

1. Бібліографічної бази даних (БД) праць співробітників організації.
2. Бібліографічної БД праць співробітників, що містить у собі посилання на повний електронний текст.
3. Електронного архіву наукових публікацій, доповненого бібліографічними відомостями і поточним імпаکت-фактором журналу – джерела публікації.
4. Електронного архіву наукових публікацій як багатозв'язної БД, що динамічно змінюється [2].

Організація інституціонального репозитарію ХДУХТ проходить кілька етапів розвитку, кожен з яких має свої особливості.

Основою створення повнотекстової БД є бібліографічна БД праць співробітників ХДУХТ з посиланнями на повний електронний текст (використано два електронних ресурси БД співробітників і повнотекстовий електронний архів).

На організаційному етапі створення інституціонального репозитарію розроблено «Положення про інституціональний репозитарій ХДУХТ», в якому визначено мету, завдання, принципи наповнення репозитарію творами та доступу до повних текстів, умови зберігання, програмне забезпечення тощо.

Згідно з цим документом Інституціональний репозитарій Харківського державного університету харчування та торгівлі (igHNDUHT) – відкрита електронна база даних Харківського державного університету харчування та торгівлі, що накопичує, зберігає, розповсюджує та забезпечує довготривалий, постійний та надійний безплатний доступ через мережу Інтернет до повнотекстових матеріалів наукового, освітнього та навчально-методичного призначення, створених працівниками будь-якого структурного підрозділу, а також докторантами, аспірантами та студентами ХДУХТ.

Мета та завдання репозитарію полягають у:

- створенні організаційної, технічної та інформаційної інфраструктури для централізованого і довготривалого зберігання в електронному вигляді наукових, освітніх та навчально-методичних документів ХДУХТ, а також їх поширенні в мережі Інтернет у відкритому доступі;
- сприянні підвищенню рейтингу та зростанню популярності університету шляхом представлення його наукової та навчальної продукції у глобальній мережі;
- сприянні збільшенню наукометричних показників працівників університету шляхом забезпечення вільного доступу до їх наукових публікацій за допомогою Інтернет;
- створенні надійної і доступної системи обліку навчальних і наукових творів кафедр і окремих працівників університету.

Наступним етапом став вибір технічної платформи. Для створення репозитарію було обране програмне забезпечення відкритим кодом Dspace. Dspace – це вільно поширюване програмне забезпечення (ПЗ) під ліцензією GNU, що використовується для формування та управління Відкритими Архівами. Сьогодні в Україні створено низку електронних архівів з використанням Dspace, зокрема такі архіви мають – Севастопольський інститут біології, Львівський національний університет ім. І. Франка, Києво-Могилянська академія, «Електронний архів Харківського національного університета імені В. Н. Каразіна» та ін. ПЗ Dspace може використовуватись для створення архівів робіт наукових досліджень, зображень, даних та інших видів цифрової інформації [1].

Важливою складовою для організації та належного функціонування репозитарію університету стало вирішення питання технічного оснащення бібліотеки, налагодження програмного забезпечення, визначення та навчання кадрового складу стосовно роботи з репозитарієм.

Попередньо з метою обізнаності науковців з питаннями бібліо- та наукометрії для науковців було проведено серію семінарів, тематика одного з яких присвячена саме організації та функціонуванню інституціонального репозитарію.

Одним із основних етапів є питання наповнення репозитарію творами через взаємодію бібліотеки з авторами стосовно надання до бібліотечного фонду повнотекстових електронних версій творів та правомірності їх представлення у відкритому доступі. На сьогодні всі електронні версії службових творів, виконаних авторами у порядку виконання службових обов'язків та профінансованих університетом надаються до бібліотеки в обов'язковому порядку, оскільки університет є правовласником. Складніше проблема вирішується, коли правовласником є особисто автор, більшість авторів або неохоче надають власні твори у репозитарій, або не поспішають це робити, аргументуючи це тим, що можуть бути порушені авторські права. Однак відкритий доступ не відміняє авторського права. Особисті немайнові права автора не відчужувані і зберігаються за ним незалежно від способу публікації.

Виняткове право на твір автор реалізує добровільно ухвалюючи рішення про представлення своєї публікації в Інтернет і підтверджуючи це через підписання «Авторського договору-приєднання про передачу не виключних прав на використання твору», що захищає права автора та є його згодою на представлення повних текстів творів у відкритому доступі. Автор має право встановити обмеження на роздрукування та копіювання документу, представити документ у відкритому доступі лише для читання. Якщо права на твір належать видавництву чи електронному журналу, то у репозитарії можна надати інформацію про твір (метадані з розгорнутою анотацією чи рефератом) з посиланням на електронну адресу видавництва чи електронного журналу.

Ще одним етапом є створення моделі репозитарію через розробку та вдосконалення його структури, метою якої є надання можливостей зручного, оперативного пошуку інформації. Структура репозитарію складається із публікацій науковців університету, згрупованих за розділами та колекціями (структурними підрозділами університету) і видами творів: наукових – дисертації, автореферати дисертацій, монографії, статті, тези доповідей, патенти тощо; навчальних – підручники, навчальні посібники, лекції, конспекти лекцій, навчально-методичні видання тощо. З розвитком репозитарію можливі зміни та вдосконалення його структури.

Організація інституціонального репозитарію університету має певні переваги:

- забезпечення повноти формування наукових та навчальних інформаційних ресурсів бібліотеки ВНЗ як передумови гарантованого доступу до них для користувачів у потрібний час і в належному місці;
- забезпечення надійного гарантованого багаторічного зберігання найцінніших науково-освітніх видань в електронному вигляді;
- сприяння оперативному просторовому (часовому і територіальному) поширенню науково-освітніх видань у віртуальному середовищі;
- сприяння підвищенню рейтингу та наукометричних показників науковців університету;
- повне задоволення інформаційних потреб реальних і віддалених (віртуальних) користувачів;
- реклама науково-освітніх досягнень ВНЗ у світовому інформаційному суспільстві.

Перші кроки щодо діяльності у цьому напрямі вже зроблено. Наукова бібліотека ХДУХТ і надалі буде розвивати та популяризувати власний ресурс з відкритим кодом, підтримувати ідеї відкритого доступу та залучати вчених університету до співпраці у вирішенні цього важливого питання.

Таким чином, створення та розвиток інституціонального репозитарію ХДУХТ є перспективним напрямом діяльності наукової бібліотеки. Цей ресурс є актуальним і затребуваним в науково-освітньому інформаційному просторі, що сприяє комунікативній взаємодії науковців,

обміну інформацією, розвитку та ефективному застосуванню наукових знань, оцінюванню наукових здобутків через надання достовірної інформації щодо публікаційної активності учених для проведення бібліометричних та наукометричних досліджень. Переваги та вигоди для ученого від розміщення власних творів у інституціональному репозитарії полягають у безплатному представленні власних наукових здобутків в мережі Інтернет, швидкому розповсюдженню результатів власних досліджень та зацікавленості цими результатами інших науковців, зростанні рейтингу і наукометричних показників.

Список літератури:

1. Андрухів А. І. Методи та засоби побудови електронного архіву у Науково-технічній бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» [Електронний ресурс] / А. І. Андрухів, Д. О. Тарасов.– Режим доступу: ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2209/1/Andruxiv.doc...
2. Ковязина Е. В. Основные этапы развития электронного Архипа научных публикаций / Е. В. Ковязина // Нове електронні технології в інформаційному обслуговуванні учених і спеціалістів Сибирського відділення Російської академії наук : матеріали науч.-практ. семінара 1 – 5 липня 2013 року, г. Красноярськ.– Новосибірськ: ГПНТБ СО РАН, 2014.– С. 26–29.
3. Лобузін К. В. Технології організації знаньєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2012. – 252 с.